

MĚŘENÍ SLOŽITÝCH VLASTNOSTÍ – POSTOJŮ

Ladislav Rabušic

Každá otázka v dotazníku je vlastně měřicím nástrojem.

Při měření složitých vlastností, které byly konceptualizovány jako postoje (liberalismus, feminismus, pacifismus, tolerance, autoritářství, etnocentrismus, vegetariánství) není možné vystačit pouze s jednou otázkou. Musíme použít sadu indikátorů, z nichž vytváříme indexy a škály.

Postoje

Postoj je relativně ustálený sklon jedince chovat se v určitých situacích určitým způsobem nebo tendence reagovat pozitivně či negativně na podněty, které jsou spjaty s takovými situacemi.

Postoj = připravenost jedince reagovat určitým způsobem na určitý stimul.

Postoje jsou organickou součástí lidské existence, vznikají totiž v průběhu činnosti, které vedou k uspokojování potřeb. To, jaké potřeby budou uspokojovány, souvisí s hodnotovou strukturou jedince a s jeho zájmy. Znalost postoje umožňuje předvídat chování.

Verbalizovaný postoj, tedy postoj vyjádřený slovně, se nazývá názorem nebo **míněním**. Postoje a mínění se utvářejí v průběhu socializace, na jejich formování v průběhu celého života mají vliv primární a malé skupiny a masové komunikační prostředky.

Lidé mohou mít nekonečně mnoho postojů, vlastně k čemukoliv. Na základě těchto postojů pak lidé reagují a chovají se podle toho. Postoje jsou poměrně trvalé vlastnosti, je těžké je měnit.

Postoje jsou ne vždy navzájem logicky propojeny. Nicméně obvykle jakési hlubší souvislosti lze nalézt, což vyplývá z toho, že postoje jsou:

osobnost – hodnoty (values) – postoje (attitudes) – mínění, názory (opinions)

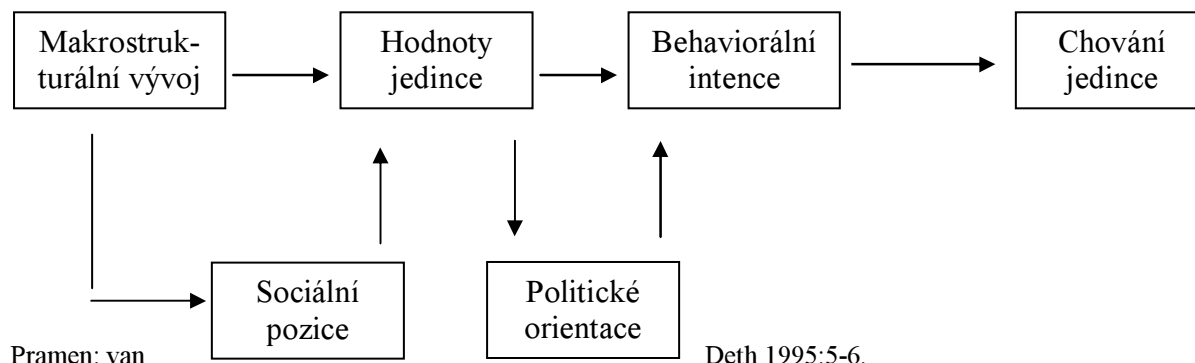
(viz obr. Oppenheim, str. 177)

Hodnoty jako koncepty toho, co je žádoucí, náležité, dobré či špatné fungují jako regulační mechanismy lidského chování. Lidské činy jsou determinovány hodnotami jejich aktérů, říká Jiří Musil (2000). Vzorec této determinace je podle některých autorů relativně snadné načrtnout – např. podle van Detha je toto schéma jednoduché a jsou k němu třeba pouze dva předpoklady.

1. Individuální chování je determinováno behaviorálními intencemi, jež jsou dále tvarovány hodnotami a politickými orientacemi.
2. Hodnoty lidí jsou silně ovlivněny sociálním prostředím a jejich sociální pozicí v tomto prostředí. (van Deth 1995:5-6).

Tyto dva předpoklady mu umožňují propojit tři úrovně struktury: makrostrukturální okolnosti, individuální orientace a individuální chování. Graficky van Deth zobrazuje své úvahy následovně (viz obr. 1):

Obr. 1: Schéma pro analýzu dopadu hodnot na individuální chování

Některé postoje jsou trvalejší než jiné: politická orientace je poměrně trvalého rázu, postoje k manželství nebo homosexualitě se mohou proměňovat. Souvisí to s tím, jak mnoho se postoje týkají osobní životní filozofie člověka. Postoje mohou mít velmi silnou emocionální dimenzi, která může – z hlediska vnějšího pozorovatele – vést i k iracionálnímu jednání (ale z hlediska jedince má vše svůj smysl, jak na to např. poukázal Festinger ve své teorii kognitivní disonance).

Jak měřit postoje

Sociologie operuje s koncepty. Aby je mohla empiricky sledovat (měřit), musí být schopna formulovat její indikátory a z nich pak vytvářet škály měření. Z toho vyplývá:

1. Nejdříve musíme jasně vymezit koncept, který chceme měřit (anomii, autoritářství apod.)
2. Musíme vyvinout sadu indikátorů
3. Z nich musíme vytvořit konečný měřicí nástroj

Příklad: Chceme prověřit naši teorii, že náboženská víra je výsledkem deprivace, tedy že náboženská víra slouží jako kompenzace za frustraci a životní zklamání. Očekáváme tedy vztah, že čím více budou lidé deprivováni, tím více budou také nábožensky založeni. Abychom mohli tuto hypotézu prověřit, vyvineme indikátory: deprivaci budeme měřit prostřednictvím příjmu (neboť se domníváme, že nízký příjem vede k chudobě a ta je důvodem deprivace): průměrný měsíční příjem do 2/3 průměrného výdělku ČR (asi 10 000 Kč) budou lidé deprivováni, průměrný měsíční příjem vyšší než 1,5 násobku průměrného příjmu ČR budou lidé nedeprivováni více než 22 000). Religiozitu budeme indikovat návštěvami bohoslužeb: častěji než 1x měsíčně budou lidé nábožensky založeni, ti kdo chodí méně často jako nenábožensky založeni. Výzkumem zjistíme, že pouze 15 % z deprivované skupiny jsou častými návštěvníky bohoslužeb, zatímco 50 % z vyšší příjmové skupiny jsou také častými návštěvníky bohoslužeb. Můžeme tedy zamítnout naši hypotézu?

Stěží, neboť měření nebylo provedeno adekvátně, neboť:

1. Nebyly jasně definovány koncepty „deprivace“ a „náboženskosti“. Proto jen stěží můžeme formulovat indikátory k měření
2. Nevíme také, zdali použité indikátory byly adekvátní

Vyjasnění konceptu:

především výzkumem v knihovně, analýzou použitých definic ujasnit si, z jakých dimenzí se koncept skládá. Např. deprivace je typický mnohodimenzionální koncept: sociální, ekonomické, politické a psychické dimenze

Volba indikátorů:

1. Jak indikátory nalézt:
z literatury z předešlého výzkumu, z nestrukturovaných rozhovorů s reprezentanty adekvátní populace
2. Kolik indikátorů použít

Neexistuje jasné pravidlo, je to dlouhý proces, kdy z původních 60–100 položek je nakonec vybráno adekvátních 5–20 položek, z nichž se vytvoří příslušná škála nebo příslušný index.

Jak se pozná, které položky jsou dobré a které ne? Především, položky ve svém celku musí splňovat požadavky na dobrou měřicí stupnici:

Dobrá měřicí škála musí:

- být jednodimenzionální (položky by měly být „z jednoho těsta“, měly by být vnitřně kohezivní)
- musí mít stanovené jednotky a tyto jednotky musí mít význam;
- být reliabilní (spolehlivá, konsistentní);
- být validní;
- být lineární, stupnice mají mít alespoň zdánlivě stejné intervaly

Tyto požadavky není těžké naplnit ve vědách přírodních, těžší je to již ve vědách biologických a lékařských, nejvíce obtížné je to ve vědách o člověku.

Postupy k sestavení dobré měřicí stupnice

1. Nejjednodušší způsob je přebrat již vytvořené a prověřené stupnice od jiných výzkumníků. To se děje rutinně v psychologii, v sociologii méně, ale i zde již máme mnoho škál, které měří některé koncepty.
2. Sestavení nové stupnice: prostřednictvím škálovacích postupů;

Thurstonova škálovací technika (technika zdánlivě stejných intervalů):

1. Sestaví se sada velkého počtu výroků (100–150), které se mají dotýkat měřené vlastnosti.
2. Ustaví se skupina posuzovatelů (soudců) v počtu 40–60.
3. Každý výrok přepíšeme na zvláštní kartičku.
4. Vyrobíme papírové pravítko s jedenácti stupni (1 až 11).
5. Každý soudce dostane kartičky s výroky (v náhodném pořadí), řekne se mu, o čem je měřená škála a jeho úkolem je kartičky jednu po druhé přiřadit na jednotlivé stupně pravítka, kdy stupeň 1 je stupeň, který říká, že daný výrok je nejméně vhodný v rámci dané škály, že na stupeň 6 by měly být umístěny výroky, které jsou neutrální a na stupeň 11 ty, které jsou nejvíce vhodné. Soudcům je přitom kladeno na srdce, aby nehodnotili správnost či nesprávnost výroků, ale pouze jejich přiměřenost k zamýšlené škále.

Např. cílem by bylo vytvořit Rabušicovu škálu pro měření strachu ze smrti. Výroky:

1. *Smrt je pro každého milosrdenstvím*
2. *Smrt je ta nejstrašnější věc na světě*
3. *Smrt je prostě faktem života*
4. *Smrt je mnohdy vítaným hostem*
5. *Život je tak krásný, že je škoda umírat*
6. *Každý se bojí smrti*
7. *atd.*
8. *atd.*

Pro každou položku se vypočte její medián a její směrodatná odchylka. Položky s nejvyššími směrodatnými odchylkami mají velký rozptyl, byly tedy pro soudce nejednoznačné – musíme je vyřadit. Z těch, které mají nízký rozptyl pak vybereme námi zvolený počet, řekněme 11. Zvolíme ty, jejichž mediánové hodnoty se nejvíce blíží 1, 2, 3... 11. Tím jsme si připravili škálu, s níž můžeme jít do výzkumu. Položky vložíme v náhodném pořadí do dotazníku a žádáme respondenta, aby nám sdělil, zdali s výrokiem souhlasí, nebo nesouhlasí. U každé souhlasné odpovědi připišeme její mediánovou hodnotu, součtem těchto mediánových hodnot získáme celkové skóre respondenta.

Tato technika je velice pracná a v současnosti se používá již jen zřídka.

Likertova škálovací technika

Opět formulujeme velký počet výroků, které se týkají našeho konceptu. Nepotřebujeme žádné soudce.

Vybereme asi sto pilotních respondentů a jim předložíme naše výroky s požadavkem, aby u každého sdělili, zdali s výrokiem 1. velmi souhlasí, 2. souhlasí, 3. ani souhlasí, ani nesouhlasí, 4. nesouhlasí, 5. velmi nesouhlasí.

Pro každého respondenta vypočteme jeho skóre (součtem jednotlivých hodnot). Před tím ale musíme rekódovat hodnoty tak, aby šly všechny stejným směrem (položky totiž mají pochopitelně pozitivní i negativní formu).

Provedeme analýzy položek: U každé položky vypočteme korelaci mezi ní a celkovým skóre a vyloučíme ty položky, které mají tuto korelaci nízkou (menší než 0,3) – tím vlastně provádíme i kontrolu jednodimenzionality, neboť položky s nízkou korelací očividně měří něco jiného.

U zvolených položek musíme ověřit jejich reliabilitu a jednodimenzionalitu.

Reliabilitu měříme prostřednictvím Cronbachova Alfa, jednodimenzionalitu s pomocí faktorové analýzy.

Musíme prověřit i validitu stupnice. Nejlépe tak, že v pilotní studii položíme několik dalších otázek, které slouží jako **kritérium** pro posouzení validity. Např. v případě škály strachu ze smrti bychom měli nalézt souvislost s náboženskou vírou: věřící by neměli mít strach ze smrti. Nebo souvislost s věkem: mladí by měli vykazovat systematicky nižší skóre strachu ze smrti než starší apod. Nalezení vhodného kritéria je ovšem vždy nelehký úkol.¹

Pokud vše funguje, vložíme výsledné položky do dotazníku, s nimiž půjdeme do výzkumu. Respondenta pak již žádáme, aby na 5-ti stupňové škále řekl, zdali s výrokiem velmi souhlasí až velmi nesouhlasí. Tím získáme u každého respondenta jeho škálové hodnoty, které pak sečteme do výsledného skóre.

Opět prověříme reliabilitu (vzorek, na němž jsme prováděli pilotáž mohl být nějakým způsobem vychýlen).

Škálovací techniky jsou pracné techniky. Je proto mnohem snazší využívat již existujících stupnic. A ve světové sociologii je jich dnes již není málo. Jenom pozor, zdali škály, které byly vyvinuty v jiné kultuře, platí i v našem domácím prostředí. Je třeba to vyzkoušet.

Zpracováno dle:

de Vaus, D. A.. 2001. *Surveys in Social Research*. 4th edition. Routledge, London, str. 47–58, + kap. 15.

Musil, J. 2000. "Hodnoty české společnosti." Sborník podkladů pro Vizi rozvoje České republiky. Úřad vlády ČR, Rada vlády České republiky pro sociální a ekonomickou strategii.

Oppenheim, A.N. 1992. *Questionnaire Design, Interviewing and Attitude Measurement*. Continuum, London.

van Deth, J. W. 1995. "Introduction: The Impact of Values". In J. W. van Deth and E. Scarbrough (eds.): *The Impact of Values. Beliefs in Government Volume Four*. Oxford University Press, pp. 1–18.

---

¹ Reliabilita je nutnou (nikoliv však postačující) podmínkou validity. Nereliabilní míra nemůže přinést validní výsledky. Ale vysoce reliabilní škála ještě nemusí dávat validní výsledky – prostě můžete měřit velmi přesně, ale vaše měření může být vzdáleno od toho, co chcete skutečně změřit.